

ŞEKİ ŞEBEKECİLİĞİ AHŞABIN VE CAMIN SANATI

Doç. Dr. Serap ÜNAL¹
orcid.org/0000-0003-2407-1789

ÖZET

Tipik bir Türk-İslam sanatı olan şebekçilik, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemleri sanat uygulamalarında sıklıkla karşımıza çıkan, geometrik betimlerle Ön Asya coğrafyasında, gerek etnografik değer halinde, gerekse çağdaş yorumlarla varlığı süregelen geleneksel bir sanat dalıdır.

Geometrik bezeme, sadece iki boyutlu olarak pişmiş toprak kapların ve halıların yüzeylerinde değil mimaride de iç ve dış süslemelerde ön plana çıkmıştır. Selçuklu Döneminde zirve yapan bu sanat anlayışı, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde şebeke sanatı olarak cami ve diğer mimari yapılarda özellikle taş, alçı ve madenlerde sıklıkla kullanılmış, ayrıca künde-kari tekniği ile ahşapta hayat bulmuştur.

Çok sayıda geleneksel sanat dalını bünyesinde barındıran Azerbaycan'ın Şeki Merkez Rayonu da, Türk dünyasının bu kadim sanatını, geleneğine uygun olarak renkli camları herhangi bir yapıştırıcı malzeme kullanılmaksızın geometrik tasarıma göre düzenlenmiş ahşap şebekelerle buluşturarak kalan sayılı ustalarıyla sürdürmeye çalışmaktadır.

İpekçilik, çömlekçilik vb. bir çok el sanatlarının arasında "şebekçilik sanatı" olarak adlandırılan, ince ahşap ve camın zarif bütünselliğini özellikle dış cephelerde gösteren şebeke yapımı, Azerbaycan ve kadim şehri Şekide estetik değer anlamında ön plana çıkan önemli bir el sanatıdır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Şeki, Cam, Şebekçilik, Türk-İslam Sanatı, Geometri

ABSTRACT

SHEKI SHABAKA: ART of WOOD and GLASS

Shabaka, which is a typical Turkish-Islamic art, is a traditional art branch, which is frequently encountered in the art understanding of Anatolian Seljuk and Ottoman periods, and continues to exist in terms of ethnographic values as well as contemporary interpretations in the geography of Asia Minor.

Geometric decoration has become prominent not only on the surfaces of two-dimensional terracotta pots and carpets, but also in interior and exterior decorations in architecture. This understanding of art, which peaked in the Seljuk Period, was used as a network art in Seljuk and Ottoman Periods, especially in mosques and other architectural structures, especially with stone, plaster and metal work, and also came to life with wood as künde-kari.

The Sheki Center Rayon of Azerbaijan, which includes many traditional art branches, tries to maintain this ancient art of the Turkish World with its remaining masters by bringing colored glasses with wooden networks arranged in geometrical index without any additional fasteners in accordance with its tradition.

Silk making, pottery, etc. Network construction, which is called "the art of networking" among many handicrafts, showing the elegant integrity of thin wood and glass, especially on the exterior, is an important handicraft that stands out in terms of aesthetic value in Azerbaijan and the ancient city of Sheki.

Keywords: Azerbaijan, Sheki, Glass, Shabaka, Turkish-Islamic Art, Geometry

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü, serapunal@sdu.edu.tr

Türk-İslam sanatlarında tezeyinatta önemli bir yeri olan geometrik tasarımlı bezemeler, Pazırık halı desenlerinde, Orta Asya çanak çömleklerindeki bezelerde ve Türklerde dört yön gösteren svastika gibi formlarla yazıtlarda yer aldıktan sonra, Emevi ve Abbasilerden itibaren İslam sanatı çerçevesinde Ön Asya coğrafyasında buluşarak nadide Türk-İslam eserleri olarak özellikle Selçuklu Dönemindeki şebeke uygulamalarında en güzel örneklerini vermiştir.

Orta Asya'dan Türkler tarafından getirilen geometrik şekillerle, İslam kültürünün birleşimi sonucu ortaya çıkan Selçuklu yapılarındaki geometrik süslemeler, zamanına göre çok ileri ve etkileyici güzelliktedir. Selçuklu süsleme sanatında periyodik kaplanabilen eşkenar üçgen, kare ve düzgün altıgen karoların, kenarlarıyla birbirlerine uyacak şekilde oynayarak ya da aynı düzgün geometrik şekli birleştirerek oluşturulmuş tek karoyla, pek çok güzel periyodik kaplama yapılmıştır (İpek ve Özmüş, 2014, s. 525).

Anadolu Selçuklu dönemi ve Osmanlı dönemi ahşap bezemesinde künde-kârî ya da çatma olarak tanınan teknikte, desenler geometriktir. Bu teknikte dişi ve erkek geçmeler mevcut olup çivi kullanılmadan geometrik kurgu birbirine geçen paçalarla oluşturulur. Künde-kârî tekniği ile yapılmış gibi görülen fakat künde-kârî olmayan teknikler de mevcuttur. Parçalar burada birbirine geçmez. Yani çivili bir uygulamadır (Kuban, 2002, s. 364). Tahta geçmeli camlı şebeke sanatının farkı ise, iç bölmelerin cam olması ve geçmelerde çivi, yapıştırıcı vb. herhangi bir yardımcı malzeme kullanılmamasıdır.

Klasik Dönem Osmanlı eserlerinin en güzide dini mimari eserleri, kuşkusuz Mimar Sinan uygulamalarıdır. Birer sanat ve mimarlık abidesi olan Süleymaniye Şehzade ve Selimiye camileri İslam mimarlık tarihinin şaheserleridir. Bu eserlerdeki altıgen ve kare dizilişli süslemeler, Türk-İslam eserlerindeki geometrik şebeke anlayışına değer katmaktadır. Yakın ve Orta Doğu mimarisinde ve dekoratif uygulama sanatında yapı biçimlerinden olan şebeke 9.-12. yüzyıllarda İran, Azerbaycan, Orta Asya ve Osmanlı mimarisinde kullanılmıştır.

Cami ve diğer yapılarıdaki pencere şebekeleri genellikle taş, alçı ve dökme metalden yapılmıştır. Azerbaycan'da özellikle,

Nahçıvan ve Şeki şehrinde şebeke sanatı, 17. asırdan itibaren, künde-kârî ahşap işlemeciliğine benzer, yapıştırıcı kullanılmaksızın dişi ve erkek geçme tekniği ve geometrik tasarımla oluşturulan ahşap çıtalarda açılan yataklara renkli camların yerleştirilmesiyle bir tür vitray görüntüsünde devam ettirilen geleneksel bir sanat dalıdır.

Tahta şebeke örnekleri Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ndeki Nahçıvan şehrinde Came Camii, Bahruz Kengerli Müze Evi, Ordubad'daki Came ve Anbaras Camileri, 17. yüzyıla ait Qeyseriye Pazar Kompleksi, Serşehir ve Mingis tarihi tapınaklarında bulunmaktadır. Nahçıvan şehrindeki Han Sarayı'nın zarif şebekeleri, bu sanatın en iyi örneklerinden biridir. Saraydaki renk tonlarını sergileyen ağ kompozisyonları iki yüzyıl önceki görünümünü korumaktadır (Hacıyeva, 2018, s. 95).

Şeki'de şebeke sanatının en güzel örneğini tarihi Han Sarayı vermektedir. Bugün Şeki'de şebeke sanatı, Tovfig Rasulov başta olmak üzere bir kaç şebeke ustasıyla sürdürülmektedir. Bu şebeke ustaları, genelde aslına sadık kalarak yeni eserler üretip, diğer yandan da Han Sarayı başta olmak üzere kervansaray gibi tarihi yapılarıdaki eski şebekelerin restorasyonunda da başarılı uygulamalar yapmaktadırlar.

Türk-İslam Sanatında Geometrik Bezeme

İlk İslam devleti olan Emevilerden itibaren tarih boyunca kurulan tüm İslam devletlerinin sanat ve mimarisinde geometrik tasarımlı süslemeler yaygın bir şekilde kullanılmıştır. 7. yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlayan, Doğu Roma-Bizans ve Sasani etkilerinin görüldüğü Emevi sanatı ile Abbasiler Döneminde kendi üslubunu oluşturmaya başlamıştır. 8. yüzyılın ikinci yarısından sonra Abbasi Devleti içerisinde nüfus ve etkinliği artan Türk grupları, Abbasi sanat ve mimarisine yeni kültür etkileri katmışlardır. Bu etkilerle yeni bir senteze kavuşan Abbasi sanatı ve mimarlığı kendinden sonra kurulan İslam devletlerinin sanat ve mimarilerine köken teşkil etmiştir (Kılıçoğlu ve Pilehvarian, 2017, s. 605).

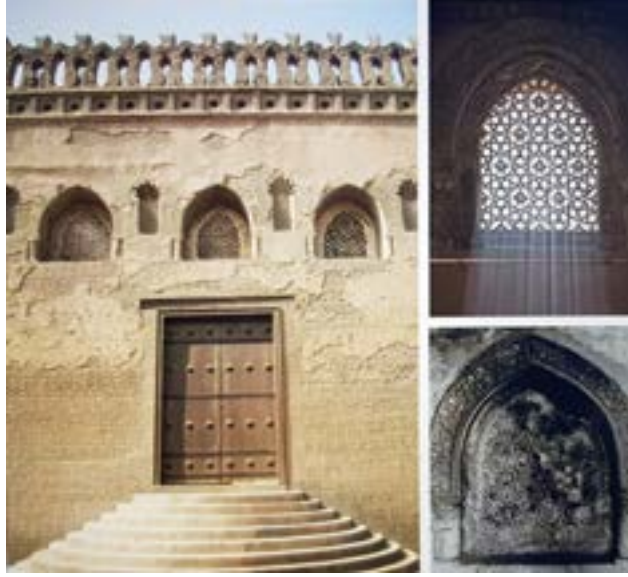
Emevi Dönemi'nde Kubbet üs Sahra ve Hırbet el Mefcer Sarayı, Abbasi Dönemi'nde de Kayrevan Ulu Camii ve Tolunoğlu Camileri (bkz. Görsel 1), dönemlerinin en güzel geometrik sanat örneklerini sunmaktadır.

Geometrik sanat, İslam ve Türk Sanatında halıdan iç ve dış cephe mimari yapılara kadar kendini gösteren çok önemli bir bezeme anlayışıdır. Dolayısıyla yerli ve yabancı bir çok sanat tarihçi bilim insanını bu konuya odaklamıştır. Ancak gösterilen bu ilgi, sanatsal ve biçimsel anlamda, gruplandırılmadığı kavram kargaşasını tam olarak ortadan kaldırmamıştır.

Hanbury Hankin, “On Some Discoveries of the Methods of Design Employed in Mohammedan Art” adlı makalesinde geometrik şekillerin tasnifini kare, altıgen, sekizgen ve arabesk olarak dört başlık altında incelemiştir. Bahaeddin Ögel ise, “Selçuklu Devri Anadolu Ağaç İşçiliği Hakkında Notlar” adlı makalesinde yalnızca yıldız köşe sayılarına göre yaptığı tasnifte ahşap eserlerdeki kompozisyonları “sekiz köşeli yıldız kompozisyonu, on iki köşeli yıldız kompozisyonu on iki köşeli Memlûk tipi, on iki şualı Anadolu tipi ve diğer yıldız kompozisyonları” olarak beş grupta sınıflandırmıştır. Konu hakkındaki en kapsamlı yayın, Selçuk Mülâyim tarafından hazırlanan “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Geometrik Süslemeler, Selçuklu Çağı” adlı kitaptır. Sanat tarihi araştırmalarında terminolojik kararsızlığa dikkat çekilen kitapta, bazı ifadeler daha önce kullanıldığı haliyle tekrarlanmış, bazı ifadeler için de farklı önerilerde bulunulmuştur. Bununla birlikte yazar geometrik kompozisyonları “çizgi sistemlerinden gelişenler, kapalı şekil geçmeleri ve gelişkin kompozisyonlar” olarak üç gruba ayırmıştır (Bulut, 2017).

Karahanlılardan sonra kurulan Büyük Selçuklular Dönemi’nde geometrik süsleme bulunan en erken örnek Harrekan bölgesindeki Karagan Türbesi’dir (1607). Türbede 6 ve 12 kollu yıldızlar ve altıgen ile sekizgen kurgulu geometrik desenler bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu, Osmanlı sanat ve mimarlığında geometrik bezeme taç kapılarda, minarelerde, kubbe içlerinde mihrap nişlerinde yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Anıtsal yapılardaki geometrik bezemeler coğrafyaya göre farklılaşan malzemelerle (taş, tuğla, vb.) zengin örnekler oluşturmuştur (Kılıçoğlu ve Pilehvarian, 2017, s. 617). Osmanlı geometri sanatında ise hepimizin bildiği, en başta Mimar Sinan camii ve eserlerinde iç, dış cephelerde iki ve üç boyutlu geometrik bezemeler, Türk-İslam sanat geleneğine en güzel örneklerdir.

İslam ve Türk sanatında süreç içerisinde, geometri bilgisinin hayal gücü ile bir araya gelmesi, geometrik kompo-

Görsel 1
Kahire Tolunoğlu (İbn Tolun) Camii şebekeleri. (Kılıçoğlu ve Pilehvarian, 2017, s. 614.)

zasyonları kendine özgü bir süsleme türü haline getirmiştir. İslam öncesi Türk sanatında geometrik bezemelerin başlangıcına en açık örnek, Pazırık halı desenleridir. 1949 yılında Rus arkeolog Sergei Rudenko tarafından Altay Dağları eteklerindeki 5. Pazırık Kurganı’ndan çıkarılan MÖ.5 yüzyıla ait Pazırık halısı üzerindeki bezekler, çağdaşı pişmiş toprak kap bezeklerinde ve yazıtlarda yer alan diğer benzerleri ile birlikte Türk geometrik süsleme sanatının ilk örneklerdir (bkz. Görsel 2).

Görsel 2
Pazırık Halısı detayı, St. Petersburg Ermitaj Müzesi.

Ayrıca Emeviler Dönemine ait Hırbet el Mefcer'de yer alan zemin mozaiklerinde Pazırık Halısı'na benzer motifler görülmektedir. Yine benzer biçimde Kayrevan Ulu Camii mihrap duvarında yer alan çini karo düzenlemeleri ve Türkmenistan kazılarında bulunmuş olan M.Ö. 9. yüzyıl ve öncesine tarihlenen keramik kap üzerindeki süsleme düzeni arasında ilişki kurulabilir (Kılıçoğlu ve Pilehvarian, 2017, s. 606). Bu tür benzerliklerle Kafkas Dağlarının her iki tarafında da karşılaşmak olasıdır.

Cam Tarihine Genel Bakış

Ahşap kasalı şebeke sanatının görsel etkisini artıran önemli malzeme camdır. Cam silikat sistemi içinde yer alan ana maddesi kuvars, yardımcı maddeleri kireç, sodyum, potasyum, bor, baryum, kurşun oksitleri olan; yüksek ısıda sıvı, normal ısıda ise katı madde özelliğini taşıyan inorganik esash bir malzemedir.

İnsanoğlunun camla ilk tanışması, magmatik lavın yeryüzünde hızlıca soğuması ve donmasıyla doğal yollarla oluşan volkanik kökenli bir kayaç olan obsidyeni (volkan camı) alet yapımında keşfetmesiyle gerçekleşmiştir.

Cam, yaklaşık 7000 yıldır insanoğlunun tanıdığı bir malzemedir. Günlük yaşantımızda yediğimiz içtiğimiz nesnelere sağlıklı şekilde birlikte olmayı sağlayan, kapalı mekanlarda ışığı bize aktaran, yansıtan, estetik duyarlılıkla bizi sanata götüren cam nesnelere dir. Cam, günlük kullanımı yanısıra endüstriyel anlamda bir çok sektörde yine yanımızdadır.

Araştırmacıların yaptığı yayınlarda oluşan genel kanı, camın tesadüf sonucu bulunduğudur. En yaygın olanı da, Romalı tarihçi Pilinius'un öne sürdüğü gibi; ilk kez M.Ö. 5000 yılında Fenike kıyılarına çıkan batılı tacirlerin yemek pişirirken kaplarını oturttukları güherçile topraklarının, yerdeki kumla karışarak camlaşması sonucu bu malzeme ile karşılaştığı düşünülür.

Uygun kumun bulunduğu ve seramik yapımının gelişmiş olduğu bölgelerde camın daha erken tarihlerde elde edildiği kabul edilmelidir. Geçmişte oldukça yaygın bir seramik teknolojisi geliştirmiş uygarlıkların çok sayıda olduğunu biliyoruz. Böyle bir yaklaşımla Mezopotamya'dan Mısır'a, Doğu Akdeniz'den Anadolu'ya kadar pek çok yerde ilk

camcılık örnekleriyle karşılaşmak mümkündür (Küçükerman, 1985, s. 31).

Macun karışımları hâlinde yapılan camlar yanında ilk kez cam üfleme tekniği M.Ö. 4000 yıllarında Suriye'de uygulanmıştır. Suriye'deki Herakles Tapınağı'nın sütunlarında renkli camların yer aldığı Herodot kayıtlarında geçmektedir. Eski Mısır'da bulunan mezarlarda da ölümlerin cam tabut içine konulmuş olması, Theodosius devrinde İstanbul'da yeralan Firavun Sesostiris'in zümrüt yeşili cam heykeli, o devirlerdeki Mısır camı sanatının teknik yönden üstünlüğünü bizlere kanıtlar. M.Ö. 1000 yıllarında Fenikeliler tarafından renkli camın karışım oranları tespit edilmiş, M.Ö. 500 yıllarında da Yunanlılar Finikelilerden camın üretimini öğrenmişlerdir. Bu bilgiler, çeşitli yerlerde bulunan batıklardan günümüze yansımakta ve tarihi belgelerden M.S. 4. yüzyıllarda Roma'da da cam sanatının geliştiği, M.S. 10. yılında Roma'da bütün bir mahalleyi kaplayan cam atölyelerinin bulunduğu ve özellikle ölü küllerinin saklandığı nadide cam vazoların yapıldığı bilinmektedir. Bu dönemlerde cam objeler, kadehler, gözyaşı şişeleri, kâse ve vazolar şeklinde karşımıza çıkmakta, değerli olmaları nedeni ile çok kere de zinet eşyası olarak kullanılmaktadır. Ancak üretim imkânları bu objelerin küçük boyutta yapabilmelerini zorunlu hale getirmiştir. (Eriç, <http://hdl.handle.net/11498/40126> , s. 54).

Türk-İslam Sanatında Cam

Türk sanatında cam işlerinin uzun bir geçmişi olduğu artık ayrıntılarıyla kanıtlanmıştır. Ali Boran'ın ifadesiyle; Orta Asya'da Türklerin deriyi iyice inceltip renklendirerek yapılarında cam gibi kullandığı bilinmektedir. Ancak kazılarda ve diğer araştırmalarda bununla karşımıza fazla cam örnek çıkarmamasının nedeni camın kırılabilirliği dir. Orta Asya'da Türklerin yerleştiği bölgelerde yapılan kazılarda ele geçen parçalar bu sanata gösterilen ilgiyi açıkça ortaya koymaktadır. Orta Asya'dan İran'a, oradan da Anadolu'ya gelen Selçuklular bu ilginç sanatı beraberinde getirmişlerdir. Anadolu Selçuklu cam işçiliğinin en güzel örnekleri, 1965-1966 yılı Kubad-Abad Sarayı kazılarında ele geçmiş ve konuya ışık tutmuştur. Bu buluntuların mavi, yeşil, mor, sarı, kahverengi ve kalın kenarlı, yuvarlak kalın gözeneklere yerleştirilerek Vitray halinde sarayı süslemiş olacağı düşünülmektedir (Yücel, 1977, s. 131).

10. yüzyılda Venedik en değerli camları Doğu'dan getirirken 13. yüzyılda kendi başına batının en önemli camcılık merkezi olmuş, mineli cam ve ayna yapımı bu tarihlere rastlamıştır. 13.-11. yüzyıllarda Mezopotamya'nın cam teknolojisindeki üstünlüğü Selçuklu Türklerinin de bu konuya ilgi ile yaklaşımını sağlamış ve Selçukluların bu döneminde cam tabakların ve yapılarda alçı kafes içinde yer alan renkli camların kullanıldığı görülmüştür. Osmanlılar döneminde 17. yüzyılda İstanbul'da Eğrikapı ve Tekfur Sarayı arası ile Bakırköy'deki cam atölyelerinde üretilen cami kandilleri üstün bir sanatı yansıtıyordu. Yine bu dönem Osmanlı camilerinde yeralan alçı çerçeveli renkli cam uygulamalı kafes pencereleri, cam, ışık ve mekân üçlüsünü en iyi şekilde bütünleştiriyordu. Aynı dönem Avrupa'sında bu teknik vitray adı altında; kalay ve kurşun gibi yumuşak metallerin arasında camın yer almasıyla gerçekleşiyordu (Eriç, <http://hdl.handle.net/11498/40126>, s. 57).

Avrupa'da vitray olarak bilinen bu tekniğe Osmanlı "revzen-i menkuş" adını vermiş ve Osmanlı camilerinin bazılarında alçı kafesle arasına renkli veya rensiz camlar, oluşturulan desenler arasına yerleştirilerek vitray tarzı çalışmalar yapılmıştır. Osmanlı dönemi renkli camlı pencerelerin en güzel örneklerini İstanbul Süleymaniye Camii, Üsküdar Mihrimah camilerinde görmekteyiz (bkz. Görsel 3).

Selçuklu Dönemini takip eden Osmanlı Dönemi cam işçiliği, başlarda Selçuklu etkisinde kalmakla birlikte kısa sürede kendini geliştirerek yeni bir üsluba yönelmiş, İstanbul'un fethi sonrasında da İstanbul cam üretim merkezi haline gelmiştir.

İstanbul merkezli cam üretiminde görülen değişime örnek; Yedikule yakınındaki Kumboğazı'dan getirilen beyaz ince kumlarla yapılan camlar gözle görülür değişiklikteydiler. Osmanlılar cama önem vermiş ve bu işçiliği sanayi kolu olarak kabul etmiş, bazı kuralları benimsemişlerdir. İstanbul'da Bostancı Ocağının bir kolu olarak camcılar ocağı kurulmuştur (Yücel, 1977, s. 134).

Osmanlı Dönemi'nde cam, çeşmi bülbül, laledanlık, benzeri cam vazo ve kaplarda sanat değeri yüksek olarak kendini göstermiş yanısıra camilerde ve diğer yapılarda mimarinin önemli bir parçası olmuştur. Camın yapılarda kullanımı, kurşunlu batı tarzı vitraylardan farklı şekilde alçı, döküm

Görsel 3 Süleymaniye Camii mihrap duvarı, revzen-i enkuş. Kaynak: Özgümüş, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cam>. Erişim tarihi: 05.05.2020.

demir ve ahşaptan geometrik ağırlıklı şebekelerde Osmanlı'ya özgü olarak görülmektedir. 17. yüzyıl sonları camcılığın merkezi haline gelen İstanbul cam işçiliğini tam anlamıyla sanat haline getirmiş olmasına karşın dönemin artan gereksinimlerini karşılayamaz hale gelmiştir.

Venedik camcılığının 450 yıllarında Aquileia'dan, daha sonraki yıllarda da İstanbul'dan gelen Bizanslı ustalar tarafından başlatıldığı düşünülmektedir (Özgümüş, 2013, s. 42). Venedik camcılığı Orta Doğu camcılığına çok şey borçludur. Özellikle Haçlı seferleri sırasında Venediklilerin Doğu Akdeniz'deki Bizans, Abbasi, Eyyubi ve Memluk camlarını yakından tanıma imkanları olmuştur. 16.-17. yüzyıllar Venedik camcılığının altın yıllarıdır (Özgümüş, 2013, s. 43).

İstanbul'daki cam atölyeleri ihtiyacı yeterince karşılayamadığından yabancı memleketlerden cam ithal edilmeye başlanmıştır. O sıralarda ileri cam sanayine yönelen Venedik yakınlarındaki Murano'dan cam eşya satın alınmaya başlanmıştır (Yücel, 1977, s. 133).

1800-1900 seneleri arasında Venedik'te Murano adası cam merkezi büyük bir başarı kazanmış ve üretimleri ile Avrupa cam piyasasını etkilemiştir. 1920-30 dönemleri Bauhaus akımının sanatsal etkinliği cam sanatında da kendisini göstermiş, Almanya ve Hollanda'da yapılan cam eşyalar bu akımın etkisine girmiştir. 20. yüzyılda cam, çeşitli sanatsal akımlar ile hareket kazanmış, cam teknolojisi geçmişten farklı olmamakla beraber endüstriyel bir görünüm

kazanmış, arzulanayan boyutlarda ilk pencere camı 1905'de Belçika'da üretilmiş, 1934'de ise fabrikasyon kapsamında ülkemizde Paşabahçe Cam Fabrikası kurulmuştur. 1949'da mimar Philip Johnson, duvarından merdiven basamağına kadar camdan yapılmış olan ilk cam evini Amerika'da uygulamıştır. 1961 yılında da ülkemizde ilk pencere camını üreten Çayırova Cam Fabrikası üretime başlamıştır (Eriç <http://hdl.handle.net/11498/40126> , s. 56-57).

7 bin yıllık cam sanatı, Anadolu'dan Azerbaycan'a uzanan Ön Asya coğrafyasında önemli bir yere sahiptir. Günümüze kadar ulaşan Anadolu "revzen-i menkuş"larını, farklı bir anlayışla Azerbaycan Şeki şebeke sanatındaki güzel örnekleriyle görmekteyiz.

Güney Kafkasya Uygulamaları

Ön Asya'nın Transkafkasya'ya uzanan coğrafyası, arkeolojik belirlemelerle betimsel anlamda tüm bulgularda olduğu gibi, sanatsal kapsamda da Orta Asya ve Anadolu'nun tipik bir kesişme alanıdır. Konumuz itibarıyla, dini ve mimari diğer yapılarıyla Azerbaycan, önemli özelliklere sahiptir.

Büyük Selçuklu Dönemi sanatı, Türk sanat kronolojisinde önemli bir devredir. İslamiyetin Türkler tarafından kabulü, her alanda olduğu gibi, bu toplumun sanatında da geniş yankılar yapmış; mimari, tezvinat ve el sanatları yeni bir yön kazanmıştır. Karahanlı ve Gazneli sanatlarıyla başlayan gelişme, Selçuklu hakimiyet sahasında daha genişçaplı denemelerle kendini göstermiştir. İran, Maveraünnehr ve Horasan'a yayılan Büyük Selçuklu sanatı, birkaç bakımdan önemlidir. Öncelikle, Abbasi hilafeti zamanında henüz silinmeyen Sasani gelenekleri ve bölgesel sanatlar ancak bu dönemde topluca değerlendirilmiş, ortak çizgiler gösteren bir üslup belirlemiştir. Bu dönemin bir başka özelliği de Anadolu Selçuklu sanatının önemli bir kaynağı olmasıdır. Böylece Orta Asya ve Horasan'daki mimari ve buna bağlı gelenekler, Azerbaycan ve Doğu Anadolu yoluyla Küçük Asya'ya kadar ulaşmıştır. Selçukluların başarıyla ve büyük ölçüler çerçevesinde uyguladıkları cami, medrese ve kümbet gibi yapı tipleri kendi devresi için klasik diyebileceğimiz biçimler kazanmış, süsleme ve el sanatları bu devrede belirli ölçü ve esaslara kavuşmuştur. Geometrik süslemenin Türkler'de ilk olarak mimaride uygulama alanı bulmasının, 11. yüzyılda, Karahanlı ve Büyük Selçuklularla başladığı ileri

sürülür. Geometrik kompozisyonların belirgin, sürekli ve tutarlı bir özellik haline gelmesi bu dönemdedir. 11. ve 12. yüzyıllarda Horasan- İran Bölgesinden başlayıp, Azerbaycan yoluyla Anadolu'ya ulaşmıştır (Mülayim, 1982).

Anadolu Selçuklu ve Osmanlı mimarisinin geometrik süslemeleri, daha çok Azerbaycan yoluyla gelen Büyük Selçuklu kültür çevresinin etkisindedir. Anadolu Selçuklu Devleti, çağının tüm bilim dalları ile olduğu gibi matematikle de ilgilenmiştir. Matematiksel bilgi, mimaride ve özellikle mimari yüzeylerin geometrik süslemelerinde estetik düşüncelerle birlikte kullanıldı. Doğudan batıya, batıdan doğuya sanatsal ve mimari anlamda geçişler, hangi yönden gelirse gelsin Türk ve Türk-İslam kökenli etkileşimlerdir.

Şeki Merkez Rayonu; Kervansaray ve Han Sarayı

Azerbaycan'ın Şeki yerleşimi, şehir statüsünde "Şeki Merkez Rayonu" olarak isimlendirilmektedir. Şeki, Azerbaycan'ın kuzeyinde, başkent Bakü'nün 370 km kuzeybatısında Büyük Kafkas Sıradağları eteğinde yer alan ve Şeki Rayonu'nun merkezi olan kenttir. Hemen her mahallesinin adını mahalle sakinlerinin uğraştıkları sanat/zanaat dallarının isimlerinden alan Şeki aynı zamanda bir sanat ve zanaat yerleşimidir (bkz. Harita 1).

Harita 1
Azerbaycan.

Tarihi kent dokusunu, gerek mimari ve gerekse geleneksel anlamında bozmadan sürdürebilen Güney Kafkasya'nın kadim şehri Şeki, bu özellikleriyle aynı zamanda bir turizm bölgesi olma özelliğini de kazanmıştır. Şeki şehri, 8 Aralık 2008'den itibaren "Dünya Tarihi Kentler Birliği"ne dahil edilmiştir. Orijinalliğini koruyan yerleşim merkezinin etrafındaki Kafkas Dağları eteklerindeki yemyeşil yükseltiler kentin genel panoromasına ayrı bir mistik hava katmaktadır.

Görsel 5
Şeki
kervansarayı
(S. Ünal,
2019).

Esas silüetini Hanlıklar döneminde belirleyen şehrin ticari hattını oluşturan ana caddesi üzerindeki camiler, hamamlar, köprüler, dükkanlar, bozulmamış tarihi yapılar Şeki'nin genel karakteristik görünümünü oluşturur. Yeşilliklerle kaplı yamaçlara yaslanmış kiremit çatılı bahçeli evlerin arasından meydanlara uzanan dar patika sokaklar, tarihi bir fotoğraf görüntüsü vermektedir. Azerbaycan'da hanlıklar dönemi mimarisinde hem iç hem de dış mekanlarda devrin en güzel estetik görünümleri hakimdir (bkz. Görsel 4).

Kentin özellikli yapılarından olan, 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başlarında yapıldığı ileri sürülen Kervansaray; inşa kitabesi bulunmadığı için, hakkında detaylı bilgi yoktur. 1927 yılında bir dönem ipek atölyesinin yerleştiği kervansaray binasının, avlu kubbesinde, yüzeyi belirli aralıklarla yerleştirilen dikdörtgen formlu ve ahşap şebekeli beş, küçük pencere yer almaktadır. Pencere, iç içe geçmiş ahşap çitelerin oluşturduğu yıldız ve altıgenlerden oluşan geometrik bezemeye sahiptir. Yapıya ait odalar da, çokgen plana uygun olarak havuzun çevresinde sıralanmaktadır. Kitabesi bulunmayan yapının kim tarafından, hangi yılda yaptırıldığına dair bilgi verecek herhangi bir kaynağa rastlanılmamıştır. Hanın avluya bakan cepheleri, üstten bir sıra testere diş formunda saçakla sonlanmaktadır (bkz. Görsel 5).

Şeki Han Sarayı; cephe düzleminde yüzeylere dağılan ahşap şebekeli renkli cam pencere kompozisyonlarının, güneş yansımaları bakışları üzerine odaklayan ışık gölge oyunlu özgün kuruluşu, Azerbaycan Hanlıkları dönemi mimarisindeki estetik tasarımın temel uygulamalarından olmuştur. Tebriz evlerine değin uzanan bu tezyinatın, Çarlık devri konutlarının süsleme programında tercih edilmesi, çeşitli üslupların benimsendiği bir ortamda, geleneksel anlayışın da sürdürülerek, yeni formların belirdiği ünik bir konut mimarisini şekillendirmiştir (Azizsoy, 2016, s. 614). Şeki Hanı Muhammed Hüseyin Han'ın oğlu, Muhammed Hasan Han tarafından 1783-1795 yılları arasında yaptırılan Han(-lar) Sarayı'nın 30 m. genişliği ve 10 m. yüksekliğinde sade bir mimari konumu vardır. Kale içinde yaptırılan sarayın mimarı olarak sarayın duvarında yazılı Nakkaş Abbas adı görülmektedir. Bu Han Sarayı, şaheser mimarisıyla "Dünya UNESCO Miras Listesine" alınmıştır. Şeki mimarisinin en güzel örneği Han Sarayının iç ve dış satırları iki boyutlu ve üç boyutlu tamamen özgün bezekler ve geometrik şebekelerle tezyin edilmiştir (bkz. Görsel 6, Görsel 7).

Pişmiş tuğla ve kesme taş örgülü sarayın doğu ve batı yüzeyi ahşaptır. Duvarlar "sarı kil" denilen bir sıva ile kaplıdır. Dış yüzey dekorları sıvanın hafifçe oyulması ile elde edilmiş boyalı formlardan oluşur. Merkez kütlede yedişer pencere, iki ayna ve beyaza boyanmış yönü kubbemsi giriş detayları ve gömme süslemeleri ile dikkati çeker. Zarif görüntü dikkate değer. Dekorla ve pencere ile kütle hafifletilmiş cephe alanları yatay ve dikey baştanbaşa geometrik bezemelerle kaplanmıştır. Desenleri öne çıkan hatları beyazdır. Fon, pişmiş tuğla, firuze ve eflatuni renklerde. Cephe yüzeyinin birinci kat kısmı girift bezemelerle süslü siğ oymalı panolara bölünmüştür. Alt ve üst pano sağında ve solunda bakışımı, spiral işlemeli kıvrımlardan oluşan kompozisyonlar arasına alınmış olup, üstte selvi ağaçlı alta Zitavus kuşlu bezeme ile bezenmişlerdir. Pencere ise ağaç parmaklıklı, aşağı-yukarı hareket eden şebekelerdir. Görüldüğü gibi tümüyle lamberi ve tamamen ağaç oymalıdır. Oymalar birbirini izleyen ve tekrarlayan geometrik formlardan oluşur. Şebekeler tabandan tavana bir bütündür. Alt izolasyon bölümü sekizgen yıldız oymadır. 7 kaygan kaldırma çerçeveden oluşur. Yan odalarda ise üç tanedir. Şebekedeki renkli camlar birbirine radyal çizgiyle bağlı büyük çokgenlerin merkezine kilitlenmiş çok ışınlı yıldız figürleri oluşturur (bkz. Görsel 8). Şeki Han Sarayı'ndaki bu tarz şebeke motifleri XVIII-XIX. yüzyıl evlerinden

Görsel 6
Şeki Han
Sarayı güney
cephe (S.
Ünal, 2019).

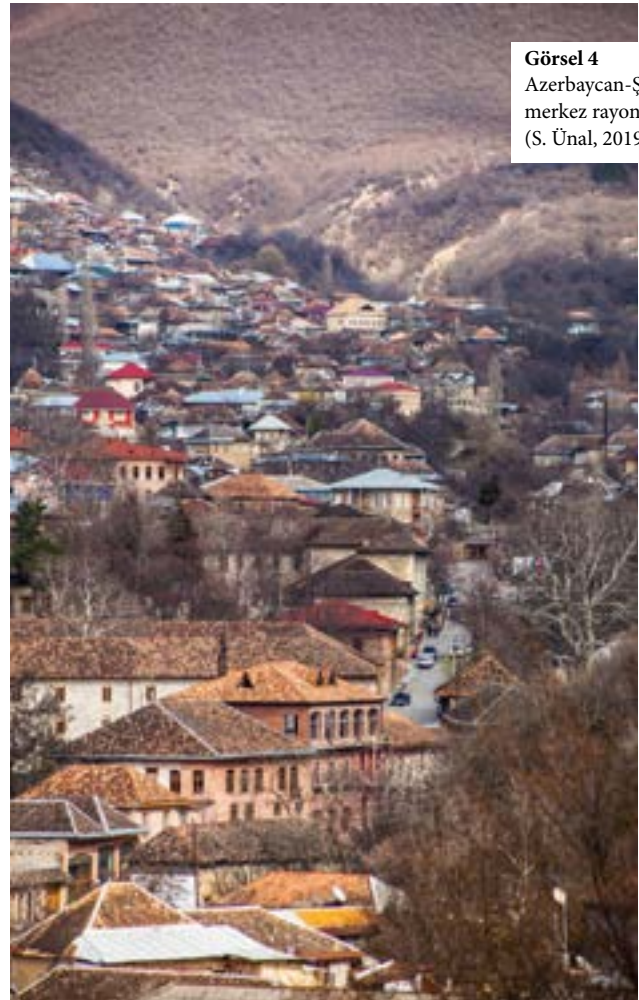

Görsel 7
Han Sarayı 1.kat
salon-divanhane
(S. Ünal, 2019).

başka, Azerbaycan'da Ordubat'da Kuba, Şemah, Lagiç ve Lenkoransk bölgesinde mihrablara bağlı ajur basamaklarda ve ibadet yapılarında, kutsal binalarda çok yaygındı. Benzeri bezeme motiflerine de taş oymacılığında sıkça rastlarız (Bingöl, 1993).

Tamamı ahşap şebekeli ve renkli cam açıklıklardan kuzey cephede yer alanlar, üst hizanın orta kısmında birbirine bağlı çift sıra halinde üçerden altı adet olup, yanlarında; alt sırada birer dikdörtgen kesitli; yukarısında ise birer sivri kemerlidirler. Ağır-

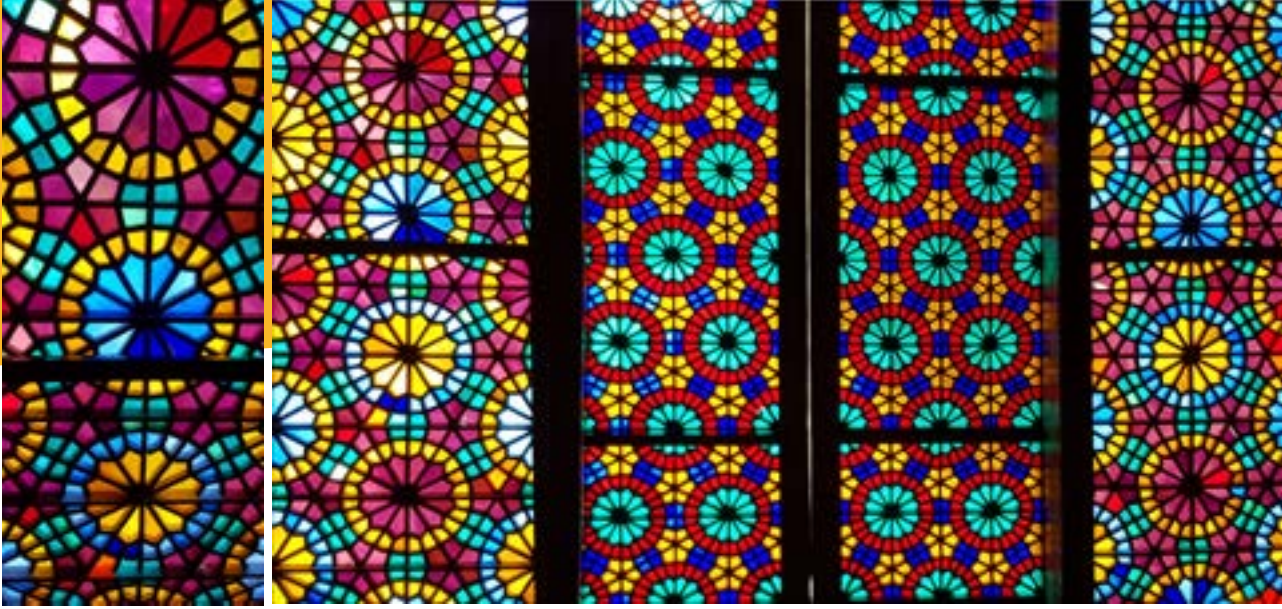
Görsel 4
Azerbaycan-Şeki
merkez rayonu, 2019
(S. Ünal, 2019).

Görsel 8

Han Sarayı iç mekan geometrik çok ışınlı şebekeler (S. Ünal, 2019).

lıkları olarak yıldızvari, üçgen, altıgen, sekizgen ve kare formların oluşturduğu geometrik kompozisyonlu ahşap şebekeli, penceleler, güney cephenin önemli bir bölümünü süslemektedir. Her iki kat salonlarında yedişer adet; doğu batı yönlerdeki odalarda ise alt sırada ikişer; üst sırada üçer adet olan pencere açıklıkları, bu yöne bakan ikinci kat dehlizlerinde birer adettir. Cephenin alt sırasında; doğu-batı yönlerde yer alan yatay sürgülü kapı açıklıkları da, geometrik kompozisyonlu ahşap şebekeli renkli camlarla süslenmiştir (Azizsoy, 2010, s. 169).

Aynı zamanda hükümdar veya üst düzey yöneticilerinin konut yapısı olarak Türk saraylarının birçoğunun plan ve form gelişiminde, geleneksel ev şemalarının farklı uygulamaları ile karşılaşılmaktadır. Azerbaycan Hanlıkları döneminin anıtsal eserlerinden olan Şeki Han Sarayı (XVIII. yy. ortaları), bu karakteri en iyi şekilde yansıtan örneklerden birisi olup, aynı zamanda XX. yüzyılın başlarına kadarki kent evlerine prototip oluşturan özelliği ile ayrıca önem arz etmektedir. Bu özelliğini konakların tezyinatına da aksettiren saray, Osmanlı'nın Batılılaşma sürecinde yaygınlaşan duvar resimlerinin ünik örnekleri ile süslenmiştir (Azizsoy, 2015, s. 81).

Saraya estetik açıdan değer katarak kendini ön plana alan şebeke sanatı; büyük bir ustalık ve incelikte icra edilmiş geometrik tasarımla birbirine bağlantı malzemesi kullanılmaksızın raptedilerek her metrekaresinde 5000'den fazla parçadan oluştuğu ileri sürülen ceviz, şimşir, meşe, fıstık gibi sert ağaçlardan yapılan ahşap şebekeli vitray pencere-

lerle sarayı süslemiştir. Ağırlıklı olarak yıldızmsı, üçgen, altıgen, sekizgen ve kare formların oluşturduğu geometrik kompozisyonlu ahşap şebekeli vitray pencereler, sarayın ön cephesi olan güney cephesinin önemli bir bölümünü tezyin etmektedir. Ahşap parçaları aynı zamanda vitray şebekeli pencerelerde, farklı geometrik kompozisyonlar oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Şebekenin, caferi, sekiz, onaltı, gülabi şemsi, göllü, bend-i rumi olarak adlandırılan çeşitleri bulunmaktadır. Han Sarayı'nda kullanılan renkli şebeke camları, 17. yüzyıl camcılığında çok önemli yeri olan Venedik'ten gelmiştir. Yerel ustaların ve bölge tarihçilerinin mimarlık incisi diye bahsettikleri Şeki Han Sarayı hakkında aktardıklarına göre; sarayın yapıldığı dönemlerde, şebeke camları Venedik'ten gelmiş çok ince olduğu için, şebeke yivleri de buna göre açılmıştır. Şebekede, eski Türk halısının görsel özelliklerini taşıyan gonca gül ve madyon desenleri kullanılmaktadır. Şu ana kadar tespit edilen en eski şebeke örnekleri, 250 yıl önce inşa edilmiş Şeki Han Sarayı'nın pencerelerindeki şebekeler olarak biliniyor.

Belirtildiği gibi, şebekelerin oluşumunda geometrik yöntemler kullanılıyor ki, bunun da bir mantığı vardır. Araştırmacılara göre, geometrik süslemeler İslam sanatında daha yaygın olarak kullanılıyor, İslami inançları yansıtarak sonsuzluk kavramını ifade ediyor. Bilimsel çalışmalara göre, birçok geometrik dekorasyon formları (düz, kırık, dalgalı çizgiler, üç, dört, beş, altı, sekiz ve on iki köşeli yıldız, üçgen, dikdörtgen, dairesel, vb.) eski zamanlardan gelişerek günümüz-

deki şeklini aldı ve bugüne kadar mahiyetini kaybetmeyerek son zamana kadar sanatta her zaman kullanıldı. Araştırmacılar sanat eserleri üzerinde işlenen geometrik çizimleri basit, karmaşık, yıldızlı olarak gruplandırıyor. Müslüman mimarlar ve ustalar sanat eserlerinde Tanrı'nın büyüklüğünü ve ölümsüzlüğünü ifade etmişler (Hacıyeva, 2018, s. 96). Şebeke desenleri güneşi, yaşam enerjisini, ebedi zaman akışını ve evrenin sonsuzluğunu sembolize etmektedir. Doğru geometrik şeklinde olan çok ışınlı yıldızlar, şebekenin en yaygın kompozisyonlarıdır. Şebekedeki sanatsal imgenin temelini, renkli camın içinden ve geometrik figürlerin hatlar bölme-lerden içeri giren gün ışığı oluşturmaktadır (bkz. Görsel 9).

Şebeke Sanatı Şeki'de Yaşamakta

Günümüz kültür alanında Azerbaycan'ın şebeke sanatı, en eski ipek, sanat ve ticari merkez olmanın yanı sıra birçok geleneksel el sanatlarının (ipekçilik, şapkacılık, bakırcılık, demircilik, çömlekçilik, şebeke sanatı, ağaç oymacılığı, helvacılık, tekelduz vb.) merkezi durumundadır. Bu el sanatları arasında, şebeke sanatı da, yüzyıllardır el sanatlarının gelişimine katkıda bulunan Şeki şehrine özgü bir el sanatıdır. Bu sanat, sosyal ve estetik anlamda geleneksel görselliğini eski çağlarından bugüne başarıyla taşımıştır.

Güney Kafkasya'nın kadim yerleşimi Şeki, özellikle bir el sanatları şehridir. Zira şehrin mahalleleri, Serralar (eyer-ci), Serbablar (dokucu), Duluslar (çömlekçi) gibi isimlerini

sakinlerinin uğraştıkları zanaat dallarından almıştır. Çömlekçilik (dulusçuluk), ipekçilik gibi direnerek de olsa yaşamakta olan birçok geleneksel sanata ev sahipliği yapan Şeki'de yaşatılmaya çalışılan el sanatlarından biri de şebeke sanatıdır. Azerbaycan da en eski geleneksel sanatlardan biri olan şebeke sanatı, yerel ustalar tarafından "Taxta Xalça" (tahta halı) olarak adlandırılmakta olup, Azerbaycan mimarisinin anıtsal nitelikli yapılarında 17.yüzyıldan günümüze kadar geçen süreçte eşsiz uygulamaları görülmektedir.

Şebeke yapımının ahşap ve tahta işçiliğine ait olan kısmında esnekliğinden dolayı fıstık ağacı tercih edilirken meşe, şimşir, ceviz ağaçları da kullanılmaktadır. Şebekenin dayanıklı olması ve ağaç kurtları tarafından hasar verilmemesi için kullanılan ahşap, 15 gün buharda pişirilerek sırası çıkarılır ve yağda bekletilir. Sonrasında 20 gün kurumaya bırakılan ağaçlar belirlenen ölçülerde titizlikle kesilir. 6, 8 ve 12 köşeli olarak geometrik desenlenmiş, yivleri açılmış ahşap parçacıkların aralarına özenle kesilerek ölçümlendirilmiş renkli cam parçaları yerleştirilerek birleştirilme işlemi yapılır. Şeki Han Sarayının yapımında kullanılan renkli şebeke camları özel yapım, kalınlığı 1 milimetre olan Venedik camları iken, günümüzde Almanya, Rusya ve Ukrayna dan getirilen 4 milimetre kalınlıkta camlarla çalışılmaktadır. Genellikle kapı ve pencere yapımında kullanılan şebeke sanatında yapıştırıcı, çivi ve diğer birleştirici malzemelerin kullanılmaması en önemli ayırt edici özelliğidir (bkz. Görsel 10, Görsel 11, Çizim 1).

Görsel 10
Şebeke yapım
aşamaları (S.
Ünal, 2019).

Görsel 10-A

Görsel 10-B

Görsel 10-C

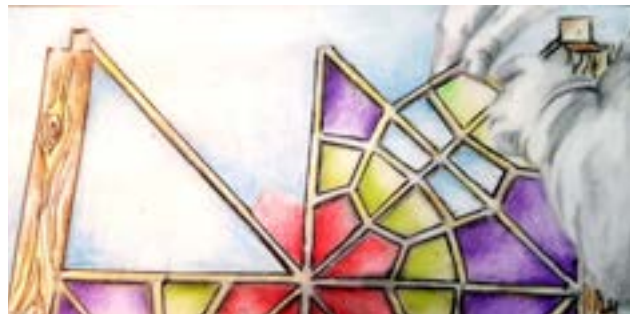
Görsel 10-D

Şebeke ustaları desenlemelerde genellikle doğayı tercih ederken halılarda kullanılan geometrik tasvirleri de kullandıkları gözlenmektedir. Caferi, Şemsi, Göllü, Kehkeşan, Bendi-rumi, şebekenin geleneksel türleridir. Gelenekselliğini bozmadan devam ettirilen şebeke sanatkarlığı günümüzde birkaç ustasıyla hayat bulmaktadır. Şebeke sanatı, Şeki’de anıldığı şekliyle “şebekencilik”, babadan oğula, ustadan çırağa uzun yıllardır kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel bir sanat dalıdır. Günümüzde Şeki’de eski ustaların varlığının yanı sıra, genç nesilden bu sanatı sahiplenerek ve çağdaş yorumlarını da katarak icra eden genç ustalar da vardır. Bu ustaların diğer önemli bir özelliği de, sadece yeni şebekeler yapmayıp aynı zamanda tarihi yapılarıdaki şebekeleri restore etmek suretiyle Azerbaycan kültürel mimari dokusuna katkıda bulunmalarıdır (bkz. Görsel 12). Şeki şebeke ustaları, geleneksel form ve usullere sadık kalmalarının yanı sıra, ürettikleri değişik formlarla da turizm açısından farkındalık yaratmaktadırlar.

Şeki’de bilinen ustalar arasında Usta Eşref’in yetiştirdiği, oğlu Tofik Resulov ve Hüseyin Hacımustafazade şebeke sanatını devam ettirmektedirler (bkz. Görsel 13, Görsel 14). Genç nesilden ise, İlgar Resulzade kendi atölyesinde bu sanatı başarıyla sürdürmektedir. Geometrik bilgiyle estetik hayal gücünü bir araya getirerek oluşan bu sanatı Şeki’de icra eden şebeke ustası Resulzade İlgar’ın atölyesinde turistik ve güncel kullanıma yönelik üretime ilave olarak,

Görsel 11
Eski ve yeni şebeke yapımında kullanılan cam ve çerçeve. Sağ: yeni; Sol: Han Sarayı (eski) Onarım için gelen cam ve çerçeve (S. Ünal, 2019).

Çizim 1
Çok ışınılı sekizgen şebeke yapımı (S. Ünal).

restorasyon amaçlı çok değerli çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca “Azerbaycan Sanatçılar Birliği” bu tür geleneksel sanat ve sanatçıları çeşitli etkinliklere desteklemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Geometrik tasarımlar Türk-İslam sanatlarında önemli yer tutmaktadır. Geometrik süslemeler, renkli camlı ahşap şebeke uygulamalarında da ışıl tasarım ve çok renklilik (po-

Görsel 13

Şebeke ustası Tofiq Resulov (www.tyb.org.tr, Erişim tarihi: 06.05.2020).

Görsel 14

Şebeke ustası Hüseyin Hocamustafazade (www.trtavaz.com.tr, Erişim tarihi: 06.05.2020).

likromi) anlayışı içinde estetik bir ritimle yüksek değere ulaşmıştır.

Pek çok geometrik kompozisyonda çıkış noktası bir düğüm motifidir veya bu motif yer yer görünür. Ancak yıldızlar ve güneşe benzeten kozmik semboller de devreye girer. Geometrik süslemeler İslâm enternasyonelinin sanattaki tek simgesi gibidir. Bitkisel tezyinat hatta yazı türleri bile, düşünceyi bu ölçüde soyut ve güçlü bir mesajla yansıtmazlar. Hiçbir sistem, insanın evren karşısındaki saygısını böylesine güçlü tasarımlarla anlatmamıştır. Bu sistemlerde, otorite ve saygınlığı anlatan simetri güçlüdür. Hesap hatası yapmaksızın şekil örgüsü tamamlanmak zorunda olduğundan, sistemi tasarlayan insan aklı şebeke üzerinde inceden inceye çalışır. Geometrik şekiller, temelde hendese biliminin ortaya koyduğu ilkelere uygun formlar yaratmakla birlikte, bu kompozisyonlarda sezilen sembolik ve üstü örtülü anlatım daha belirginidir. Çünkü geometrik kompozisyonlar, doğadaki biçimlerin geometrizationuna işaret

etmezler. Doğadaki bir şeyi hatırlatmaktan çok bir duygu uyandırırılar. Kısacası, daha önce mevcut olmayan buluşlardır (Mülayim, 2008, s. 65).

Halı, ahşap işleri ya da renkli pencere camlarında çoğu kez bir "olay" anlatılmadığından, fiziki gerçeği inandırıcı yapan unsurlar, perspektif, rakursi, sfomato ve kesişmeler yoktur. Espas duygusunu canlı tutmak üzere derinlik vermek yerine; formların (ki bunlar artık motif ya da yazı olabiliyor) birer dekor elemanı olarak birbirlerine mesafeleri önem kazanır. Bu tür sanatlarda kompozisyon dediğimiz şey; istif, düzenleme, boyutlandırma, yani bir tasarım ilkesi olarak belirecektir (Mülayim, 2008, s. 31).

Son zamanlarda Asya üzerinde araştırmalar artmış ise de Türk dünyasının geometrik desenler üzerindeki katkıları hala büyük bir boşluğu oluşturmaktadır. Söz gelişi Orta Asya, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri Dönemi ve Osmanlı Devleti dönemleri silsilesi takip

edilerek bir çalışma ortaya konmamıştır. Bu sıralamanın takibi ile desen karakterlerinin gelişim ve/veya değişim serüveninin ancak anlaşılabilceği kanaatindeyiz. Hatta Orta Asya'da İslam'ın kabul edilmesinden önceki devirlere inerek Türk desenlerinin köklerine ışık tutacak çalışmalar yapılmalı ve bu desenlerin sonraki devirlerde görülen tezahürleri bir bütün olarak anlaşılmalı çalışılmalıdır (Ekizler Sönmez ve Doğanay, 2015, s. 88-89).

Tek bir birimden çoğalarak ve estetik görselliği öne alarak geleneksel sembolik motiflerle betimlenen Şeki şebeke sanatı, Ön Asya coğrafyasında bu sanatın en güzel örneklerini vermiş, vermeye de devam etmektedir. Kuşkusuz bir sanat şehri olan Şeki, kültürel miras yönünden etnografik değeri yüksek olan diğer sanat dallarıyla birlikte kendi yerleşimini ve dolayısıyla Azerbaycan'ı sosyokültürel ve sosyo-ekonomik kapsamda önemli bir cazibe merkezi haline getirecektir.

Kaynakça

Azizsoy, A. (2010). Azerbaycan'ın Kuzeybatı Bölgesinin Mimari Dokusu (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul.

----- (2015). Türk Saray Mimarisinde Konut Tasarımı ile Biçimlenen Anıtsal Yapıya Azerbaycan'dan Bir Örnek. *Art-Sanat Dergisi*, 4, 81-96.

----- (2016). Çarlık Rusya'sı Devri Şeki (Azerbaycan) Tarihi Kent Dokusunda Oluşan Değişim Ve Gelişen Konut Tiplerinde Sürdürülen Geleneksel Unsurlar. *The Journal of International Social Research*, 9(44), 610-626. doi: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20164420136>

Bingöl, P. (1993). XVIII. Yüzyıl Azerbaycan Şeki Han Sarayı Tanıtımı. *Vakıf Haftası Dergisi*, 10, 171-177.

Bulut, M. (2017). Geometrik Sistemin Çözümlemesi- Selçuklu Örnekleri Üzerine Birkaç Girişim. *Sanat Tarihi Dergisi*, 26(1), 27-44.

Ekizler Sönmez, S. ve Doğanay, A. (2015). Mimar Sinan Camilerinde Kare Ve Altıgen Kurgulu Geometrik Desenler Ve Analiz Yöntemleri. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 10(19), 87-108.

Eriç, M. (t.y). Yüzyıllar Boyu Cam Sanatı. 54-57. Erişim adresi: <http://hdl.handle.net/11498/40126> Erişim tarihi: 10.06.2020.

Hacıyeva, S. (2018). Şebekecilik Sanatı Hakkında. *Azərbaycan Xalçaları*, 8(26), 95-96.

İpek, J. ve Özmüş, P. (2014). Anadolu Süslemelerindeki Geometri. *Ege Eğitim Dergisi*, 15(2), 521-537.

Kılıçoğlu, S. ve Kara Pilehvarian, N. (2017). Emevi ve Abbasi Sanatında Geometri. *Megaron Dergisi*, 12(4), 605-618. doi: 10.5505/megaron.2017.65882

Kuban, D. (2002). *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.*

Küçükerman, Ö. (1985). *Cam Sanatı Ve Geleneksel Türk Camcılığında Örnekler*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Mülayim, S. (1982). *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler- Selçuklu Çağı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Mülayim, S. (2008). *Araştırmacıya Notlar*. İstanbul: Numune Matbaacılık.

Özgümüş, Ü. C. (2013). *Çağlar Boyu Cam Sanatı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Yücel, E. (1977). Türk Sanatında Cam İşleri (Türk ve İslam eserleri müzesinden bazı örnekler). *Türk Etnografya Dergisi*, XVI, 127-149.